

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

Cséby Géza

Gróf Festetics György

**helye a magyar művelődéstörténetben,
különös tekintettel a Magyar Minerva könyvsorozatra és
a Helikoni Ünnepekre**

Szegedi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Irodalomtudományi Doktori Iskola

Témavezető: Hász-Fehér Katalin

Szeged

2013

1. A disszertáció témája és célkitűzései

Festetics György pályájának és sokrétű tevékenységének kutatása elsősorban művelődéstörténeti és történeti érdeklődésre tarthat számot. Az irodalomtörténeti munkák főként a Helikoni Ünnepek és a Minerva könyvsorozat miatt érdeklődnek iránta. A róla szóló eddigi munkák azonban annyira ellentmondó hipotézisekből indultak ki és gyakran oly ellentmondó eredményekre jutottak, hogy irodalomtudományos szempontból is hasznos lehet a rendkívül szórt anyag forrástörténeti felülvizsgálata és monografikus összegzése. A korszerű pályatörténeti összefoglaló néhány irodalomelméleti és kultúratudományos kérdésben, különösen a kultusz kutatás és a társadalmi nemek iránt érdeklődő irányzatok számára szintén gazdag forrásanyaggal szolgálhat.

Gróf Festetics György (1755-1819) élete az arisztokrácia ifjainak szinte kötelezően előírt módon indult (ld. erről: Szabó Dezső, Süle Sándor, Sági Károly és Kurucz György tanulmányait). A bécsi Theresianum hallgatójaként ismerkedett meg későbbi sógorával gróf Széchényi Ferencsel. Ez idő tájt lettek mindketten a szabadkőműves páholy tagjai, és ez az eszmeiség mindvégig meghatározta Festetics György tevékenységét. Életének fordulópontjai a későbbiekben a következők: a Graeven huszárezred tisztjeként egyik aláírója volt a pozsonyi rendekhez benyújtott folyamodványnak, s ez, mint ismeretes, az udvar előtt kegyvesztettséghez vezetett. Leszerelték, s ez után keszthelyi birtokaira vonult vissza. Az adósságokkal terhelt birtokainak rendbetételéhez kezdett hozzá, de a politikától még nem teljesen vonult vissza. Utolsó nyílt szembehelyezkedése az udvarral 1797-ben, a Zala megyei közgyűlésen történt, ahol a franciákkal szembeni inszurrekció ellen szavazott. Ennek következményeként elvesztette kamarási kulcsát és az uralkodó megtiltotta az udvarnál való megjelenését is. Festetics ekkor vonult vissza minden nyílt politikai cselekvéstől, de az oktatás, a művelődés terén kitűzött céljairól nem mondott le. A bécsi titkosrendőrség folyamatosan figyelte, ezért óvatosan, de határozottan valósította meg elképzeléseit. Óvatosságának azonban több bírálója is akadt, ami a céltudatos grófot nem igazán befolyásolta, ám számos konfliktus forrásává vált.

Festetics György gróf Keszthelyre való költözését követően vált, munkássága révén, meghatározó alakjává a magyar művelődésügynek. Erre az időre esnek iskolaalapításai, melyek közül a keszthelyi Georgikon volt a legjelentősebb, ahová vallásra, származásra és nemzetiségre való tekintet nélkül

vették fel a hallgatókat. A Georgikon, Európa első rendszeres mezőgazdasági felsőfokú oktatási intézménye, nemcsak a Festetics-birokok számára oktatott szakembereket, vonzáskörzete a későbbiek során kiterjedt az egész birodalomra. Az iskolák alapítása és támogatása mellett diákok taníttatását is magára vállalta. Külön érdekesség volt a Georgikonban a lányok, asszonyok számára létesített Gazdaasszonyképző Iskola. Festetics ebben az időben hívta életre a Helikoni Ünnepeket, segítette magyar írók munkáinak kiadását, elindította a Magyar Minervát című könyvsorozatot, folyóiratokat támogatott, szponzorálta a Lipszky-féle térképkiadást. A korabeli Magyarország harmincöt nyomdája közül – Festetics jóvoltából – az egyik éppen Keszthelyen volt (Perger Ferenc könyvnyomtató). Keszthely ebben az időben kapott városias külsőt, nem utolsó sorban éppen a grófnak köszönhetően. (A város meghatározó épületeinek tervezője, kivitelezője Hofstadter Kristóf volt, Festetics udvari építőmestere.)

Céljainak elérése érdekében mindenekelőtt birtokait kellett gazdaságilag megerősítenie. Ennek következtében nyílt lehetőség a számára is fontos elképzelések anyagi támogatására. Festetics saját elgondolásai alapján, saját tervei által meghatározó módon szponzorálta minden intézményét, alapítványát. Ugyanakkor behajtatta a neki járó adókat, ezen a téren kíméletlenül kemény rendet tartott.

Festetics megítélése a két évszázad folyamán változó volt. Egyfelől az anekdotikusba áthajló kultikus megközelítés (Chalupka Rezső, Vas Gereben, Darnay Kámán), másfelől alakjának és tevékenységének a leértékelése (Váczy János, Süle Sándor) jellemezte, harmadsorban a részleges, igen egyenetlen recepció figyelhető meg vele kapcsolatban. Más-más szempontból természetesen, de folytonosan újraírt története van például a Georgikonnak, főleg a Helikoni Ünnepeknek, utóbb pedig alapos, szövegkiadással egybekötött feldolgozását készítette el Stohl Róbert a Péteri Takáts Józseffel történő levelezéséről nevelési elveiről és a Minerva sorozat néhány kérdéséről. Festetics tevékenységének kritikai felülvizsgálata, szélesebb körű forrásanyag bevonása és a rendelkezésre álló eredmények kritikai összegzése, egységes narratívává formálása azonban mindez ideig nem történt meg. A jelen értekezés erre vállalkozik.

2. A forráskutatás kérdései

A második világháború végéig a keszthelyi Festetics-kastély épületében volt a grófi illetve hercegi család levéltára. Ennek anyaga nagyrészt a Festetics család, míg kisebb része a keszthelyi és környéki birtokokat korábban tulajdonló Gersei Pethő család levéltárából tevődött össze. A háborút követően

a teljes Festetics Levéltár a Magyar Országos Levéltár állományába került, s őrzési helyét, Budapestre tették át. Ennek a hatalmas anyagnak repertóriumát (3034 raktári egységből áll, terjedelme 269,12 ífm.) előbb Bakács István, majd húsz évvel később, 1978-ban Kállay István készítette el. Ez az anyag volt a jelen disszertáció egyik alapvető forrása.

Festetics György és Széchényi Ferenc kapcsolata miatt a Magyar Országos Levéltár Széchényi Levéltára is értékes anyagokkal szolgált. Itt elsősorban a két főúr levelezése tartalmazott figyelemre méltó adalékokat. Festetics György katonáskodása idején, több esetben kérte Széchényit, hogy bizonyos könyvei elhelyezéséről gondoskodjon, olykor javaslatokat kért gazdasági ügyeinek hatékonyabb és racionálisabb intézése érdekében is.

Ugyancsak értékes forrásként kell megemlíteni a keszthelyi Festetics-kastély könyvtárának miscellaneáit.

Értékes levéltári anyagra bukkantam a Magyar Tudományos Akadémia Levéltárában, amely elsősorban Festetics Györgynek az írókkal való kapcsolatához nyújt újabb adatokat. Itt sikerült ráakadni Festetics Kisfaludy Sándorhoz írt levelére, amelyben a költőt az 1817-es februári Helikonra invitálja. Külön érdekességei a levélnek azok a javítások, melyeket valószínűleg Szép János végezhetett.

Nincs kizárva, hogy még lappanganak a témával kapcsolatos dokumentumok. A jelzett irat néhány esetben csupán a levéltár leltárkönyvében szerepel, de a valóságban nem található. Ilyen például az a verseket tartalmazó mappa az MTA Kézirattárában, amelyben a Phoenix balatoni vitorlášhajó oldalára írandó versek gyűjteménye van. Ugyancsak nem találtam Festetics György levelét, amit Szapáry Józsefnek írt az 1801 évi nádori szántással kapcsolatban (MOL Festetics Levéltár P 235 Memor 418.) Mivel a dokumentum eredeti helyén nem volt található, így Szabó Dezső *A herceg Festetics-család története* című munkájából idéztem a levél részletét.

Érdekes új adalékkal szolgálnak Dukai Takács Judit kéziratos versfüzetei. A keszthelyi Balatoni Múzeumban általam fellelt kéziratokról 1990-ben jelentettem meg dolgozatot. (Zalai Gyűjtemény 31.) Kutatásaim-során találtam rá a Pannonhalmi Könyvtárban és az MTA Kézirattárában egy-egy másolatára a füzetnek, ugyancsak Dukai Takács Judit kézírásával.

Péteri Takács József hathatós munkája – és kezdetben Festetics György pénze – révén elindított Magyar Minerva sorozat megtervezése külön figyelmet igényel. Éppen ezért tételesen közölöm a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában található *A' Magyar Országi Írók' munkájiknak Könnyebb kinyomatását tárgyazó Gondolatok* (MTA Kézirattár, MS 5086/47) című dokumentumot, benne a beérkező művek sorrendjét, Péteri Takács véleményét az egyes beérkezett munkákról, valamint a kinyomatott könyvek eladásával

kapcsolatos jegyzeteket. Ez képet ad arról a felelősségteljes munkáról, melyet a Magyar Minerva szerkesztője végzett, s amelyet maga is fontosnak tartott. Ebből következtethetjük, hogy a Festetics által megvont támogatást követően miért igyekezett a saját maga pénzén a sorozatot továbbvinni.

A Helikoni Ünnepek leírását, a fellépő szereplők neveit, a programot elsősorban a korabeli újságokból ismerhetjük meg (Magyar Kurir, Hazai 's Külföldi Tudósítások, Vereinigte Ofner Pester Zeitung, stb.). Személyes megközelítések vizsgálatakor azonban elsősorban Berzsenyi Dániel, Horváth Ádám, Kazinczy Ferenc levelezésére kellett hagyatkozni.

A kutatást alapvetően megkönnyítette Szabó Dezső már előbb említett, *A herceg Festetics-család története* című vaskos kötete ahol mindeddig a legrészletesebb képet kaptam a család keszthelyi ágáról, így gróf Festetics Györgyről is. Azonban a mű herceg Festetics Tasziló pénzén készült s a szerző vigyázott arra, hogy a családtörténet lehetőleg ne sértse az aulikus főúr fülét.

Négyesy László foglalkozott legelőször Festetics György irodalomhoz fűződő kapcsolataival (*„Gróf Festetics György a magyar irodalomban”* Keszthely, 1925). Munkája úttörő jellegű, reális képet fest a szóban forgó témáról. Süle Sándor *„Kisszántói Pethe Ferenc 1763-1832”* (Budapest, 1964) és *„A keszthelyi Georgikon 1797-1848”* (Budapest, 1967) munkáiban mélyreható kutatást végzett, de konklúzióinak megtételét erőteljesen befolyásolták a kor politikai elvárásai.

Festetics György második világháborút követő megítélésében az áttörést Keresztury Dezső a Helikoni Kastélymúzeumot megnyitó beszéde adta (ItK,1963/5). Ezt követően Sági Károly *„Adatok Festetics György és munkássága értékeléséhez”* (Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 6., 1967), valamint *„Festetics György élete, kulturális és politikai törekvései”* (Georgikon 175., Budapest., 1972) című dolgozataiban már mélyrehatóbban elemezte Festetics György munkásságát, eredményeit és azok hatását. Az utóbbi időben Kurucz György számos dolgozatában (s a most megjelenés előtt álló könyvében), újabb levéltári kutatások alapján rajzolja meg Festetics György pályáját. Mindezek ismeretében és újabb dokumentumok birtokában Festetics György tevékenységének művelődéstörténeti aspektusait vizsgáltam.

Mivel a disszertáció egyik feladata volt, hogy szembesítse Festetics munkásságával kapcsolatosan az egyes véleményeket, szükséges volt, hogy a fontosabb fellelhető munkákat is görcső alá vegyük, azokból idézzünk. Az interneten fellelhető adatokat soha nem kezeltem alapforrásként, csupán – ha ennek szükségét láttam – a lábjegyzetben jelöltem.

3. A disszertáció felépítése

Annak érdekében, hogy megértsük Festetics Györgynek a magyar művelődéstörténetben elfoglalt helyét és szerepét, fontosnak tartottam, hogy a családi indíttatásról, személyes életútjáról, nehézségeiről, családjáról, feleségéről és gyermekeiről is viszonylag részletes képet kapjunk. A megtett életút, amely az apjával szembeni ellenállástól egészen az iskolák alapításáig tartott, számos buktatót tartalmazott. Kik voltak, akik hatottak rá? Milyen eszmék, milyen egyéniségek? Erre igyekeztem rávilágítani.

A történelmi előzmények rámutatnak arra a miliőre, amelybe beleszületett, és amelyben gyermek-, majd ifjúkorát töltötte. Hatott rá az apa folyamatos távolléte (Bécs) s a fiával bensőséges viszonyt tápláló anyja, aki az otthoni érintkezés nyelvét – a némettel, latinnal szemben – a magyarban határozta meg. Későbbi bécsi tanulmányai, a szabadkőműves eszmékkel való megismerkedése erőteljesen hatottak további életére. Első komoly összetűzése apjával a katonai pályaválasztás miatt volt. Katonaként megismerte Európa jó részét, s hiszünk abban, hogy jobbítás szándékával intézett tisztársaival egyetemben feliratot az országgyűléshez, amelyben megfogalmazták javaslataikat: béke idején a magyar csapatok maradjanak az országban, legyen magyar vezényleti nyelvük s nem utolsó sorban legyen a katonákkal emberséges a bánásmód. Ez a felirat eldöntötte Festetics sorsát, haragot váltott ki az udvarnál, bírósági eljárás indul ellene. Nem kerülhette el a börtönt, s a távoli katonai egységekhez való „száműzését” sem. Ezt követően leszerelt és keszthelyi birtokközpontjába költözött.

Festetics György nemcsak szellemi, de anyagi téren is meghatározó Keszthely történetében. A disszertáció ezekre is utal, de elsősorban a művelődéshez kapcsolódó tevékenységét mutatja be. Ez képezi a dolgozat fő gerincét. Fontos intézményei külön alcímben kerülnek megtárgyalásra.

A disszertáció számos korabeli levelet idéz, elsősorban Festetics György levelezését.

Festetics halálával foglalkozó fejezet a vizsgált életpálya utolsó-szakaszát mutatja be levéltári dokumentumok, naplók és visszaemlékezések alapján.

Végezetül azt vizsgáltam, hogy Festetics György alakja hogyan jelenik meg az utókor tudatában, amely részben választ is ad arra, hogy a magyar művelődéstörténetben milyen helyet foglal el.

4. A disszertáció főbb megállapításai

Festetics György annak a főnemesnek típusa, aki mélyrehatóan megismerkedett a felvilágosodás eszméivel, aki szabadkőművesként gondolkodott, olykor rebellis eszméket vallott, támogatta a magyar irodalmi, zenei, színházi életet, aki több jobbágyának tanulását elősegítette, de feudális főúr volt, s aulikus voltát nem lehet megkérdőjelezni.

Nagy hatással volt rá testvérének Festetics Juliannának férje, Széchényi Ferenc. Barátságuk a bécsi Theresianum falai között kezdődött s később is folytatódott annak ellenére, hogy a két család között olykor anyagi jellegű viták merültek fel egy-egy birtok vásárlása kapcsán. Idősebb korokban gyengült is ez a baráti kapocs, amire elsősorban a levelek ritkulása, későbbi elmaradása enged következtetni. Nincs ilyen baráti viszony a két utód, gróf Festetics László és gróf Széchényi István között, melyre Széchényi *Naplója* is ékes bizonyítékokkal szolgál.

A Festetics család gyors emelkedését és gazdagságát a konjunktúra felismerésén túl a jó házasságok is segítették. Nem volt ez másként Festetics György esetében sem, amikor a szép hozománnyal rendelkező Sallér Juditot kísérte oltár elé. Ez az eset volt azon kevesek közül az egyik, amikor atyja Festetics Pál kívánságát teljesítette. Festetics György feleségével való levelezését vizsgálva rájövünk, hogy nemcsak a gazdaság iránt aggódó földesúrveti papírra sorait, hanem a gyermekei iránt felelősséget vállaló apa, a feleségét szerető férj is. Később ugyan elhidegül egymástól a házaspár, s ennek okát részben Festetics öntörvényű magatartásában sejthetjük, amire részben utalnak Kövér János vörsei plébános feljegyzései, másrészt a disszertáció Összegzés fejezete.

Keszthelyre való költözését követően legnagyobb műve a Georgikon lett. De az ő idején, 1800-as esztendőben a következő iskolák működtek Keszthelyen: három osztályú elemi iskola, polgári iskola, zeneiskola, rajziskola, gimnázium a konviktussal, tanítóképző, Georgikon. Maga a Georgikon is nyolc szakiskolát egyesített. Persze ezek nem mindegyike volt életre való, de legtöbbjük mind a mai napig meghatározza a város iskolajellegét. Itt kell megemlíteni, hogy Somogyban, Csurgón református gimnáziumot alapított, melynek helyettesítő tanára rövid ideig Csokonai Vitéz Mihály volt.

Külön fejezetben foglalkozom Festetics György és Csokonai Vitéz Mihály kapcsolatával annál is inkább, mert az eddigi megállapítások sok esetben részrehajlóak. A két ember találkozásának legtöbbet idézett pillanata a csurgói színmű bemutatása, ahol Festetics ledorongolta a költőt a „Hej Rákóczi,

Bercsényi” című dal miatt. Ezt nagyon sokan vetik szemére Festeticsnek. Megpróbáltam reális képet Festetics a két ember kapcsolatáról, a körülmények kényes voltáról és arról is, hogy ezt követően Festetics megszüntette-e a kapcsolatot Csokonaival. Egyértelműen lehet bizonyítani, hogy nem, s Festetics maga ajánlotta Csokonainak a Dorottya kiadását, amit a költő nem fogadott el. Ő „komolyabb” munkát szeretne a gróffal kiadatni: Vergilius-fordítását. A mű azonban Csokonai haláláig sem készült el teljes egészében. A két ember kiadás körüli levélváltása egyértelműen bizonyítja kapcsolatukat s azt, hogy Festetics a költő iránt, ígéreteinek be nem tartását követően is meglehetősen megértéssel viseltetett. Végső konklúzióként a kortárs Gaál László megállapításával érthetünk együtt: „a grófnak Csokonai tetszett.”

Csokonai keszthelyi útjai kapcsán is több variáció született. Ezeket az utakat próbálom bizonyítani és felsorolni.

Festetics személyes hangú leveleket írt a helikoni meghívottaknak: Berzsenyinek, Kisfaludy Sándornak. Hatalmas levelezése van Péteri Takáts Józseffel, László fiának nevelőjével. Festetics nem mindenben értett egyet Péteri Takáts nevelési metódusaival és többször számon kérte rajta a szerződésben is rögzített „*Nevelési plánum*”-ot. Festetics kemény és számon kérő levelére Péteri Takáts tisztelettudó, de öntudatos választ adott, mire Festetics megenyhülve írt vissza a nevelőnek. Festeticsre jellemző volt a túlzás, s ez olykor a mindennapokban is tetten érhető volt. Éppen ezért írhatja Berzsenyi Kazinczynak: „gr. Festeticsnek minden köpenyeges ember Tekintetes Úr, a gazdag nemesek pedig Nagyságosak és Méltóságosak.” (Mikla, 1817. január 12.)

Az 1817-ben elindított Helikoni Ünnepek deklarált célja az ifjúság nevelése, a tanulásban való jó előmenetel, az irodalommal, a tudományokkal kapcsolatban lévő vendégek meghívása és azok szerepeltetése. Erre öt alkalommal kerülhetett sor. Egy évben két ünnepet tartottak: februárban a császár születésnapjához, májusban a georgikoni vizsgákhoz kapcsolódóan. Főleg a későbbi ítések szemében volt szálka az uralkodó születésnapjának megünneplése, ám véleményünk szerint az udvar kegyvesztéseitől már eleget szenvedett Festeticsnél az egykori tanító jezsuiták diplomata művészete lép előtérbe (Sági Károly). Legegyszerűbb úgy támogatni a magyar irodalom, tudomány és iskola ügyét, ha az uralkodó sem talál benne semmi kivetnivalót, születésnapjának megünneplése pedig ebbe a vonulatba tartozik. Fontos és lényeges kérdés a Helikonok megítélésénél, hogy mennyire vitték előbbre az irodalom, a magyar nyelv ügyét? Mennyiben vettek részt a nyelvújítási csatározásokban? Jól ismert, hogy Berzsenyi, Kisfaludy Sándor, Horváth Ádám, Dukai Takács Judit esetleg Kazinczy Klára versein túl jobbára verselgetők, rímfaragók alkalmi művei kerültek felolvasásra. Azt is tudjuk,

hogy a nyelvújítás megítélésében nem volt egyöntetű a helikoni résztvevők véleménye. Festetics nem zárkózott el a neológusok érveitől, csak Kazinczy túlzó „németizmusait nem szereti” – tudhatta meg az érintett, a széphalmi mester barátjától – Berzsenyitől. Éppen ezért a Helikoni Ünnepségek megítélésénél Keresztury Dezsővel érthetünk egyet, aki kifejtette: „Újjászülető irodalmunk bölcsőjénél ott állnak a Keszthelyi Helikon géniuszai is.”

A disszertáció tételesen dolgozza fel az öt Helikoni Ünnepség eseménytörténetét, felsorolja a megjelenteket és részletesen közli az előadott művek listáját. Itt nemcsak a korabeli sajtó, a korabeli levelezések, későbbi tanulmányok adtak támpontot, de a Magyar Országos Levéltár, a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a keszthelyi Festetics-kastély Könyvtára, a Balatoni Múzeum Levéltára gyűjteményében fellelt, sokszor még nem publikált dokumentumok is. A dolgozat részletesen foglalkozik Festetics és a Helikonra többször is meghívott, de el nem jött Kazinczy Ferenc kapcsolatával. Rámutat, hogy a Helikoni Ünnepségek három éve alatt hogyan változik meg Kazinczy Ferenc véleménye Festeticsről, ebben mennyi szerepe volt a grófnak és mennyi magának a széphalmi mesternek? A disszertáció azt igyekszik bizonyítani, hogy a Helikonok megszervezésével Festetics tudatosan kívánta támogatni a magyar nyelv ügyét s erre az egyik legjobb példa a „*Helikon I.*” kötet megjelentetése. A helikoni szervezők felhívásukban magyar, német és latin nyelven írt versek elmondására buzdították a meghívottakat, de Festetics a fent említett antológiában csak a magyar nyelven elmondottakat nyomatta ki az általa Keszthelyre költöztetett szombathelyi Perger könyvnyomtatóval. Véleményem szerint a Helikoni Ünnepségek, bár meghívottjai elsősorban dunántúliak voltak, országos jelentőséggel bírtak még akkor is ha az irodalom képviselői közötti ellentétek olykor feloldhatatlannak bizonyultak. Ezek az ünnepek, ha nem is tudták megszüntetni a nyelvújítás kapcsán kialakult ellentéteket, hozzájárultak azok feloldásához.

Nagyobb figyelmet fordítottam Festetics György és a szabadkőművesek kapcsolatára. A Helikonok, de Festetics más munkái kapcsán is kíváncsi voltam arra, hogy a gróf tevékenységét, baráti körének megválasztását mennyire befolyásolták a szabadkőműves eszmék. Bebizonyosodott, hogy mindvégig meghatározóak voltak. A hatalmas szabadkőműves irodalmat gyűjtött (könyvek, folyóiratok), melyek ma is a kastély könyvtárának leltárában találhatóak. Figyelemre méltó, hogy a kastélyában elkészült kápolna Szent Zsófia főoltára, számos szabadkőműves szimbólumra enged következtetni.

Kultsár István Festetics László nevelője, a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője javaslatára Festetics támogatta *Mikes Kelemen törökországi leveleinek* megjelentetését. Ez azért is fontos volt, mert a levelek, melyek jobbára ismeretlen, kerülő úton jutottak Kultsár kezeihez, nem kis politikai

felhanggal is bírtak. Festetics olykor óvatos, máskor bátor és szókimondó. Ez esetben vállalta a mecenatúrát. Ugyanúgy, amint azt a kolozsvári színház létrehozásánál is megtette. Folyóiratok támogatásánál – hasonlóan főrendi társaihoz – csak titkárai útján kommunikált és adományozott. Bizonyos esetekben nem kívánta nevét támogatóként feltüntetni, nem szerette, ha túlzóan dicsérik. Ez történt az első Helikonon amikor Kisfaludynak nem engedte felolvasni a Festeticset dicsérő ódát, vagy amikor Péteri Takáts József *Erkölcsei oktatások* kötetéből kihagyni javasolta Festetics „institutumainak” dicséretét. Ezeket „talám jó volna ki-hagyni” - írja, mert nem akar hiúnak mutatkozni.

Festetics nagy vállalkozása volt a Magyar Minerva, ám három megjelent kötet után megvonta a sorozattól az anyagi támogatást. A nagyszámú beérkezett (és zömmel gyengécske munka) nem igazán inspirálta, bár a már megjelent Ányos- és Virág-kötetek, valamint Péteri Takáts talán legjobb munkája, az *Erkölcsei oktatások* jó kezdetnek bizonyultak.

A Magyar Minervára szánt támogatást később Lipszky János kapta meg, s ezzel Festetics minden valószínűséggel a *Mappa generalis Regni Hungariae* (Pest, 1806.) térkép elkészítését szponzorálta. Lipszkynek, egykori tisztársának elképzelését, Festetics Széchényi Ferencsel együtt ajánlotta József nádor figyelmébe. Bár a Lipszky-féle térképek a magyar térképészet vonatkozásában határkönek számítanak, a Magyar Minervától megvont pénz Festetics olykor megkérdőjelezhető döntését példázza. A gróf sok döntésében vélelmezhető, míg a gazdaság területén biztos elképzelésekkel élt, az irodalomban nem érezte magát kellő otthonossággal. Ezért általában mások segítségére támaszkodott, nem mindig szerencsés választással.

Festetics György halálával kapcsolatban talált érdekes dokumentumok nemcsak az utolsó napok eseményeit rögzítik, de betekintést engednek Festetics feleségével és fiával való kapcsolatára is. Érdekes adalékok a temetésre és a halotti torra való készülődés utasításai, számlái (MOL Fest. Lvt. P 246 B. IV. 110.), melyek napi közelségbe hozzák a főúri temetés pillanatait. A Festetics-életrajzban ez is újdonságnak hat, hisz a disszertációban található részletességgel a téma még nem került feldolgozásra. (Későbbiekben a temetés részletes leírását egy új dolgozatban szeretném megírni.)

Festetics György megítélésében a kortársak sem vélekedtek egyöntetűen. A kortársak gyakran értetlenül álltak Festetics György tetteivel szemben, azonban az értők számára egyértelmű volt, hogy a magyar nyelvű újságok támogatása, iskolák, alapítványok létrehozása, az „elárvult haza” szolgálatát jelentik. Negyven írónak volt nemcsak barátja, de jórészt pártfogója is. Ugyanakkor, midőn a jakobinusok börtönei megnyíltak, legtöbbször elhatárolódott az udvar szemében besározódott emberektől. Ezt többen – főleg

Kazinczy Ferenc – vetették szemére. Ma már joggal feltételezhetjük, hogy alkotásainak védelmében volt határozottan körültekintő és óvatos.

Érdekes szemügyre venni kortársai véleményét Festetics magatartásáról, az emberekhez való viszonyáról. Erről részben már szóltam, de egyesek szerint hajlamos volt a melankóliára, a hirtelen haragra, olykor a bizalmatlanságra. Filantróp volt és egyszerre racionalista. Nyájas és szeszélyes. Nagyvonalú és kicsinyes. Bátor és egyben óvatos. Családjával, feleségével és fiával való kapcsolatát éppen szeszélyei, túlzott racionalizmusa és sokszor túlzott szigora mérgezte meg. Ezért annyira különböző a kortársak véleménye Festeticsről. Kazinczy Ferenc észrevétele szerint Festeticcsel hosszú időn át csak egy Asbóth János, a Georgikon igazgatója, a Helikoni Ünnepek fő szervezője tudott kijönni. Egy idő után ő is távozott a Festetics-udvarból. Richardt Bright angol orvos-utazó szerint „a gróf a megtestesült udvariasság volt”.

Festetics György alkotásaival nagy lépést tett a nemzettudat megalapozása területén még akkor is, ha a Georgikonban a tankönyvek német nyelvűek voltak s csak fia, Festetics László tért át a magyar tanítási nyelvre. Végiglapozva az 1800-ban felfektetett *Georgikon emlékkönyvet* azt tapasztalhatjuk több helyen, hogy amíg az apa németül köszöni meg a látogatás lehetőségét, a vendéglátást, addig a Georgikonban tanuló fia magyarul. Festetics érdemeit, többek közt ilyen apró momentumok is igenlik, akárcsak a *Helikon I.* magyar nyelvű antológiája.

Festetics György tevékenységének részletes összefoglalása még nem történt meg. Ennek elkészítése volt egyik alapvető célom. Korabeli és későbbi dokumentumok ismeretében és felhasználásával új, eddig nem publikált dokumentumok elemzésével igyekeztem a pályaképet megfesteni.

Az értekezéshez néhány forrás másolatát mellékeltem. Külön érdekesség Kerekes Ferenc gróf Festetics Györgyhöz írt dedikációja a Lúdas Matyi kötetben, ennek mindkét oldalát közölöm. A Magyar Minerva borítója és egyik kötetének belső címlapja a korabeli szép tipográfiát dicséri. Közöljük Dukai Takács Judit kéziratos versfüzetének Pannonhalmán őrzött egyik lapját s a bejegyzést. Ugyancsak érdeklődésre tarthat számot Horváth Ádám Festetics György halálára írt versének azon kézzel írt egyik példánya, melyet a költő a gróf temetésén osztogatott. Festetics György és Sallér Judit válási dokumentuma első oldalának másolata, a Helikoni Ünnepeknek „Projektuma”, a Magyar Minerva könyvsorozat szervezésével kapcsolatos feljegyzések másolata, *Mikes Kelemen törökországi levelei* kötetnek belső címlapja is érdekes adalékkal szolgálhat.

5. Válogatás a szerzőnek a disszertáció témájához kapcsolható publikációiból

- *Csokonai és Keszthely* = Somogy, 1988/4. 23–29.
- *Három Helikon Adalékok a Helikoni Ünnepségek történetéhez* = Horizont /Veszprém/, 1989/3. 184–188.
- *Dukai Takács Judit kéziratoss vers-füzetek* = Zalai Gyűjtemény 31. Művelődéstörténeti tanulmányok, Zalaegerszeg, 1990. 97–119.
- *Adalékok Festetics György irodalompartoló tevékenységének összegzéséhez* = Hévízi Almanach. A Csokonai Asztaltársaság találkozói 1. Szerkesztette: Laczkó András, Hévíz, 1992. 92–98.
- *Helikoni Ünnepségek 1817-1819.* = Helikon 1992. Keszthely, Keszthely, 1992. 17–30.
- *Hévíz első ismertetője: Babocsay József* = Somogy, 1992/6. 45–48.
- *Megidézzünk Vitéz Mihály!* = Csokonai Tanulmányi Napok 1993, Hévízi Almanach 2. Hévíz, 1994. 75.
- *Egy versfordítás margójára* (Dukai Takács Judit: Mezei virágok) = Pannon Tükör, 1995/1. Próbaszám, 68–69.
- *Csokonai Vitéz Mihály és Keszthely* = Csokonai Tanulmányi Napok 1994, Hévízi Ősz '94, Hévízi Almanach 3., Hévíz, 1995. 81–89.
- *A porából megelevenedett Phoenix* = Somogy, 1996/3. 249–252.
- *Adalékok Keszthely és a Balaton tájleíró költészetéhez* = Irodalomismeret VIII./1-2. 33–37.
- *A Keszthelyi Helikoni Ünnepségek rövid története 1817-1819.* = Festetics György emlékkötet /Georgikon Kiskönyvtár 5./ Összeállította: Dr. Pétervári András. Keszthely, 1997. 41–66.
- *Százharminchat költőnő munkái* (könyvkritika) = Hévíz, V./3. 44–45.
- *A Balaton képe a Tudományos Gyűjtemény évfolyamaiban I.* = Új Balaton, 2001. dec. 51–54.

- *A Balaton képe a Tudományos Gyűjtemény évfolyamaiban II.* = Új Balaton, 2002. márc. 57–61.
- *Dukai Takács Judit a Balaton-vidék egyik korai tájleírója.* Nők a Balatonért Egyesület kiskönyvtára 3. Balatonfüred, 2002.
- *Helikoni gondolatok* = Hévíz XII/1. 23–25.
- „...négy szobák ajtó-ragasztói kőből készüljenek...” *A keszthelyi Festetics-kastély és parkjának története* = Bakony-Balaton Kalendárium 2005. Veszprém, 2004. 137–147.
- *”Én Keszthelyben egy magyar Weimart óhajtok látni!” Alkotóközösségek Keszthelyen egykor és ma* = MAKtár 2006/1. 8–9.
- *Nagyváthy János és a Helikon. Adalékok Nagyváthy János életrajzához* = Nagyváthy János emlékkönyv. Georgikon kiskönyvtár 23. Keszthely, 2007. 155–162.
- *Keszthely régi Helikonjai* = Helikon 50. A fél évszázados Újkori Helikoni Ünnepségek Könyve. Szerk.: Pelcz István. Keszthely, 2008. 22–31.
- *Az első keszthelyi Helikoni Ünnepről (1817. február)* = Pannon Tükör 2010/1. 52–62.
- *Nők Keszthely irodalmi életében* = Szendrey Júlia emlékkönyv. Georgikon kiskönyvtár 25. Szerk.: Tóth Éva-Lukács Gábor. Keszthely, 2012. 32–55.